

MUZIKALE OPVOEDING DERDE GRAAD BSO VERZORGING

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS
VVKSO – BRUSSEL D/2012/7841/070

Vervangt D/1999/0279/031 vanaf 1 september 2012

Inhoud

1	Situering van het leerplan	3
2	Visie	4
2.1	Visie op het vak muzikale opvoeding	4
2.2	Beginsituatie	4
2.3	Aansluiting bij Verzorging.....	5
2.4	Eigenheid van muzikale opvoeding in Verzorging	6
2.5	Algemene muzikale doelen	8
3	Leerplandoelstellingen	9
4	Pedagogische wenken	17
4.1	Handleiding bij dit leerplan	17
4.2	Didactische wenken	17
4.3	Taalbeleid.....	19
4.4	Evaluatie en rapportering	20
4.5	Inspirerende ideeën.....	23
5	Minimale materiële vereisten.....	26
6	Bijlagen	27
6.1	Reflectiemodellen.....	27
6.2	Voorbeelden van evaluatie.....	28
6.3	Referentielijst.....	31

1 Situering van het leerplan

Zie website van het VVKSO bij lessentabellen.

Verzorging

Dit leerplan *Muzikale opvoeding* is bestemd voor de leerlingen van de derde graad bso, richting Verzorging van het katholiek secundair onderwijs. Het vak behoort tot het complementaire gedeelte.

In deze studierichting leert de jongere zorg en begeleiding bieden aan kinderen en volwassenen. De jongere leert daarbij functioneren als lid van een team binnen een organisatie. Dit vindt plaats in diverse eenvoudige zorg- en opvangsituaties (onder verwijderd toezicht) en in complexe zorg- en opvangsituaties (onder directe begeleiding).

Een actieve leeromgeving helpt jongeren te groeien in competentie. Er is veel praktijk op school en stage zowel in de woonzorg¹, als in de kinderopvang.

Het leerplan vraagt aandacht voor de totaalzorg, dit wil zeggen met aandacht voor voelen, willen, kennen en kunnen. Ook voor de doelgroepen is er bekommernis voor hoofd, hart en handen.

Competenties Verzorging

De competenties die leerlingen in de derde graad verzorging moeten verwerven zijn:

C1	Als verzorgende, binnen het kader van zorg- en bijstandsverlening, zorg verlenen vanuit een totaalvisie.
C2.1	Als voorbereiding en oriëntatie op het functioneren als zorgkundige, zorg verlenen vanuit een totaalvisie.
C2.2	Als voorbereiding en oriëntatie op het functioneren als begeleider in de kinderopvang, kinderen begeleiden vanuit een totaalvisie.

Muziek in Verzorging

Muzikale opvoeding krijgt een plaats in deze richting vanuit de focus op de totale mens met extra aandacht voor zijn emoties. Muziek heeft als expressievak aandacht voor de immateriële noden van de verschillende doelgroepen.

Graadleerplan

Het leerplan is een *graadleerplan*:

bij het opstellen van het jaarplan maakt de leraar een zinvolle verdeling van leerinhouden en activiteiten over de twee leerjaren. Als verschillende leraars het vak geven, maken ze duidelijke afspraken over wie wat doet.

Raamleerplan

Dit *raamleerplan* of *open leerplan* vraagt dat de vakleraar focust op de leerlingen die in de klas zitten en rekening houdt met de schoolcontext. Hij kan op verschillende manieren aan een doelstelling werken, ook op verschillende niveaus. Het is een uitdaging om klas en individuele leerlingen goed in te schatten.

Kader

Het leerplan muzikale opvoeding biedt een duidelijk kader en schetst de hoofdlijnen. Daarbinnen is ruimte voor inkleuring, persoonlijke voorkeuren en eigen initiatief. Het vraagt om een doelgerichte opbouw en leerlijn aan te brengen.

De leraar zorgt voor een breed aanbod van muziek, passend bij de verschillende doelgroepen. Hij maakt keuzes wat betreft repertoire, werkvormen, ontwerp opdrachten, oefeningen ...

¹**Woonzorg:** zorg voor kwetsbare ouderen en aanverwante doelgroepen, ongeacht waar ze verblijven of verzorgd worden. Woonzorg bestaat uit twee deelsectoren: zorg aan huis en residentiële ouderenzorg.

2 Visie

2.1 Visie op het vak muzikale opvoeding

Algemene visie

Emoties leren herkennen of uitdrukken, sociale vaardigheden ontwikkelen, de kunstzinnige horizon verbreden, het kritisch leren omgaan met de visuele omgeving, beeldende creatie als een expressievorm begrijpen, diverse media hanteren ... zijn enkele invalshoeken om aan het overkoepelende doel te werken: de leerling kansen bieden om breed en authentiek te ontwikkelen en via hun creaties met anderen te communiceren.

Creatief denken

Onze maatschappij heeft nood aan creatieve mensen, die inventief en origineel kunnen zijn en die steeds een oplossing vinden voor nieuwe uitdagingen. Muzikale opvoeding ontwikkelt bij jongeren een manier van denken die creativiteit stimuleert. Ze ontwikkelt ook de attitudes van zelfvertrouwen en verantwoordelijkheid. Door auditieve creatie helpt MO hen om hun authenticiteit te vinden en zo op te groeien tot evenwichtige volwassenen. De creatieve beleving van de leerlingen staat centraal, met de auditieve impressie en expressie als kern ervan.

2.2 Beginsituatie

Beginsituatie

Jongeren dienen te voldoen aan de instapvereisten voor de derde graad bso.

In de tweede graad leerden leerlingen:

- kwaliteitsbewust handelen bij vocaal en instrumentaal musiceren, ontwerpen en luisteren;
- communiceren binnen een welomschreven muzikale opdracht in een 1-1 relatie;
- in groep werken binnen een welomschreven muzikale opdracht;
- zorg dragen voor gezondheid en welzijn binnen een welomschreven muzikale opdracht;
- muziek gebruiken als ondersteuning bij (ped)agogische activiteiten;
- muziek ervaren als meerwaarde bij maaltijd en omgeving;
- zich op beroepen oriënteren binnen directe en indirecte zorg en studiekeuze.

Muzikale opvoeding bouwt in de derde graad Verzorging verder op die verworvenheden. Het vak vertrekt steeds vanuit de muzikale beleving waarbij het doen en de persoonlijke ervaring centraal staan.

Progressie

Op het einde van de derde graad kunnen leerlingen uit de richting Verzorging aan de slag als verzorgende. Zij kunnen ook doorstromen naar de specialisatiejaren bso *Kinderzorg, Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige of Organisatie-assistentie*. Daarnaast sluit de HBO5 studierichting *Verpleegkunde* aan bij hun vooropleiding.

Muzikale opvoeding is in de derde graad een waardevolle aanvulling in het curriculum. Met muziek verrijken leerlingen hun algemene bagage en ze leren de waarde van goed gebruik van muziek bij hun doelgroepen kennen en toepassen in het werkveld. Een deel van deze leerlingen schrijft zich later in aan de opleiding leraar kleuteronderwijs, ergotherapie ... De ontwikkeling van hun muzikale en expressieve competenties is een goede voorbereiding op deze studiekeuze. MO betekent in de derde graad een grote meerwaarde. Zowel bij de zorg voor het jonge kind als de zorg voor ouderen is muziek een taal die tot de emoties spreekt. Muziek en spel stimuleren de communicatie bij het jonge kind en bij de ouderen.

2.3 Aansluiting bij Verzorging

Totaalzorg

In personenzorg staat volgende mensvisie centraal:

- holistisch, met aandacht voor de mens in al zijn aspecten;
- dynamisch, in de zin van actief, levendig, ondernemend, energiek;
- emancipatorisch, die de zelfstandigheid wil bevorderen.

Binnen de totale persoonlijkheid is de muzische component erg belangrijk. Muzikale opvoeding binnen Verzorging stelt enerzijds het welbevinden van de leerling centraal en wil anderzijds de jongere helpen opgroeien tot een mens die zorg op zich neemt. Via muziek komt een mens heel dicht bij zijn emoties. De leerlingen ontwikkelen een competentie om als zorgende muziek op een zinvolle manier te integreren.

Algemene doelen

De zeven doelstellingen van de richting Verzorging vertrekken vanuit het *kwaliteitsbewust handelen*:

- 1 Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen.
- 2 Binnen een welomschreven opdracht communiceren.
- 3 Binnen een welomschreven opdracht, in een organisatie, in team werken.
- 4 Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn.
- 5 Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen.
- 6 Binnen een welomschreven opdracht indirecte zorg verlenen.
- 7 Oriënteren op beroepen binnen de directe zorg en begeleiding en voorbereiden op studie of loopbaan.

Context

De leerlingen bereiken de algemene doelstellingen bij volgende doelgroepen:

- gezonde kinderen van 0 tot 12 jaar met focus op 3 maand tot 3 jaar;
- volwassen gebruikers² die ondersteuning en/of verzorging nodig hebben bij het uitvoeren van activiteiten van het dagelijks leven (totaalzorg) met focus op bejaarden.

De leerlingen benaderen, begeleiden en verzorgen deze personen als totale mensen.

Stage algemeen

In de derde graad ligt de nadruk op het zelfstandig functioneren in eenvoudige situaties, waarbij de gezondheidstoestand van de gebruiker stabiel is. De leerlingen voeren eenvoudige opdrachten en handelingen uit volgens duidelijke instructies. De leerling werkt in een team, in een organisatie.

²gebruiker kan duiden op patiënt, zorgvrager, zorgontvanger, bewoner, resident, kind, cliënt, bezoeker ...

Via stage krijgen leerlingen de kans om aan de vereiste competenties te werken: enerzijds leren ze zorg verlenen aan de verzorgende. Anderzijds heeft stage ook een oriënterende functie: leerlingen ontdekken welke settings en/of doelgroepen het best passen bij hun mogelijkheden en interesses. Dit helpt hen een keuze te maken voor een bepaald specialisatiejaar.

De leerlingen besteden minimum tien uur per week aan stage, liefst georganiseerd binnen blokstages. De jongere kan, volgens eigen interesse en/of mogelijkheden van school en werkveld, een groter deel van de stage besteden aan één bepaalde setting.

Muziek op stage

Het inzetten van muziek op stage is erg belangrijk. Leerlingen beheersen niet alleen een repertoire dat ze kunnen inzetten bij de verschillende doelgroepen, maar bezitten ook een *knowhow* om daarmee om te gaan. Op stage kunnen ze deze geleerde vaardigheden in praktijk omzetten.

2.4 Eigenheid van muzikale opvoeding in Verzorging

Actief musiceren

De lessen Muzikale opvoeding bestaan voor het grootste deel uit actief musiceren. De leraar vertrekt steeds vanuit muziek en zelden vanuit theorie. Hij bevordert de zelfstandigheid via doe-, ontwerp-, groepsopdrachten ...

Eigen niveau

Bovenop de aansluiting bij de doelen van Verzorging hecht het leerplan belang aan het beleven van muziek op eigen niveau. Wie zorg verleent, moet in eerste instantie zelf goed in zijn vel zitten. Daarom moet een leraar inspelen op de beginsituatie en interesse van de leerlingen.

De leerlingen gaan op een zinvolle en creatieve manier om met muziek: ze luisteren, musiceren, reflecteren en communiceren. Ze geven betekenis aan hun omgang met muziek op eigen niveau en op niveau van de doelgroep.

Via het musiceren ontwikkelen ze vertrouwen in eigen kunnen. Muzikale opvoeding is opvoeden met en door muziek. Belangrijk is dat leerlingen zich aangesproken voelen, dat ze enthousiast en gemotiveerd de lessen volgen en succes mogen ervaren.

Flexibiliteit

De leraar biedt muziek aan als uitdaging. De leerlingen helpen mee nadenken wat ze met muziek kunnen doen op stage. Via hun activiteiten met kinderen en andere zorgvragers komen ze tot inzicht. Ze hebben nood aan onmiddellijk bruikbaar materiaal, zodat ze snel resultaat zien en succes ervaren.

Creativiteit

De leraar spreekt de talenten en competenties van leerlingen aan, zowel op muzikaal als op breed artistiek vlak. Beeld, woord en beweging komen mee aan bod, idealiter in overleg met andere vakleraars en stagementoren. De leerlingen ontwikkelen hun *zin voor creativiteit* ook door te zoeken hoe ze het aangeboden materiaal uit de les kunnen inzetten op stage.

Respect

De leraar brengt respect bij voor mens, materiaal, milieu en maatschappij. Hij vraagt luisterbereidheid en waardering voor de muzikale smaak van kinderen en zorgvragers. Eerbied voor de doelgroep en hun voorkeuren is daarbij essentieel.

Verbondenheid

Jongeren verwerven in groep kennis van repertoire, muzikale vaardigheden en een attitude om daarmee om te gaan op stage. Na hun stage moeten ze kans krijgen om hun ervaringen binnen de groep te verwoorden. Leerlingen leren in samenhang hun muzikaal aandeel op stage te optimaliseren.

Waardering

Muzikale opvoeding in Verzorging balanceert tussen de ervaringen en interesses van jongeren en die van de doelgroepen.

Via muziek wil de leraar hen:

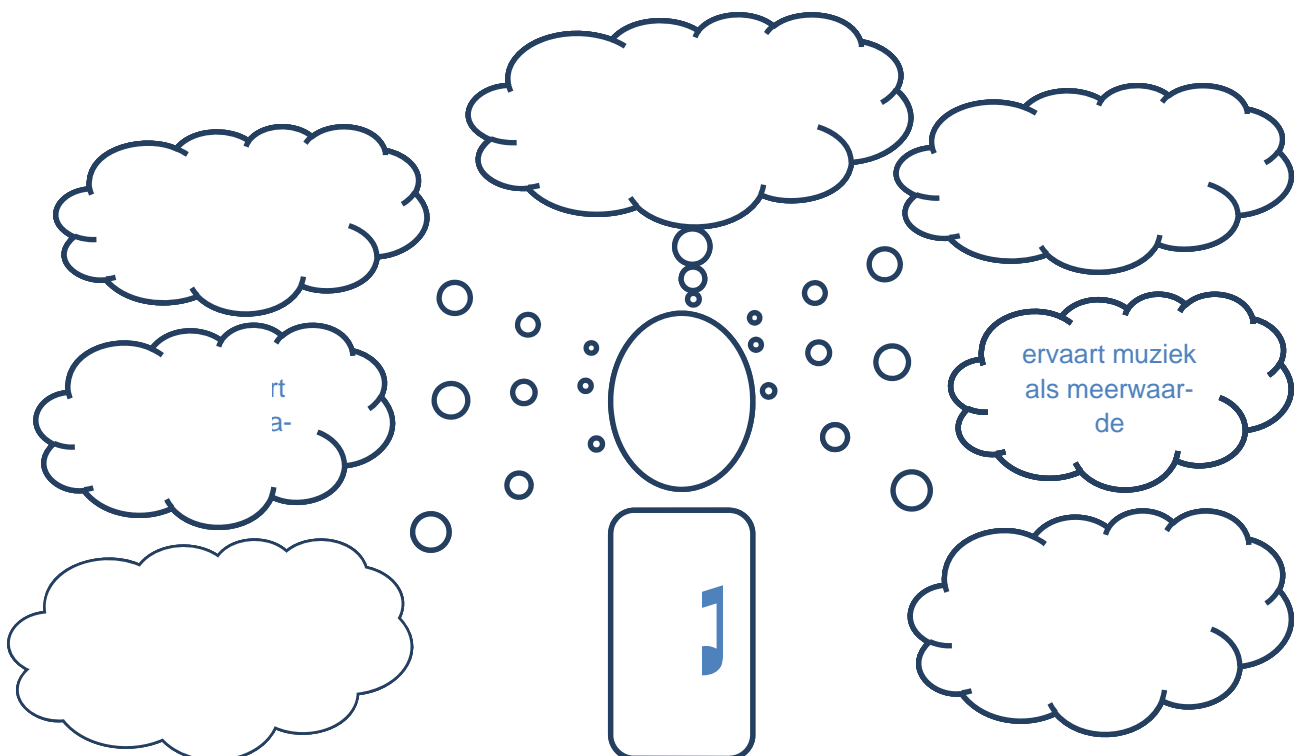
inspireren,
enthousiasmeren en mobiliseren,
waarden en
leren reflecteren.

Zichzelf ontdekken

Muziek nodigt jongeren nog steeds uit om zichzelf te ontdekken, zichzelf beter te begrijpen, te erkennen en te herkennen.

De leraar prikkelt hen via de muzikale omgangsvormen:

- vocaal musiceren en experimenteren;
- instrumentaal luisteren en experimenteren;
- improviseren, ontwerpen en creëren;
- gericht luisteren;
- reflecteren;
- communiceren;
- transformeren;
- genieten;
- betekenis geven aan hun omgang met muziek.

2.5 Algemene muzikale doelen

Zin voor expressie

De muzikale beleving van jongeren staat centraal. Ze musiceren binnen de eigen interessesfeer, maar kruipen ook in de huid van de doelgroepen. Daarbij ervaren ze de expressiekracht van muziek. Deze kracht proberen ze over te brengen bij jonge kinderen en andere zorgvragers. Ze zetten hen aan om mee expressief te zijn. Via muziek vertolken ze een impressie, gevoel, idee, herinnering of ervaring. Via het zelf beleven, genieten, ontdekken en verwonderd zijn, proberen ze dit ook bij anderen te stimuleren.

Doorheen deze ervaringen leren leerlingen muziek beleven, van muziek genieten, muziek ontdekken of verwonderd zijn over muziek. Dit doen ze voor eigen muziek, maar ook voor muziek van anderen.

Zin voor afgewerkt product

Het proces en de groei blijven erg belangrijk, maar daarnaast is er aandacht voor de afwerking. Het is belangrijk dat leerlingen een lied, een musicerstukje, een bewegingsmoment goed inoefenen en afwerken. Zo groeit enerzijds het gevoel van competentie bij jongeren en krijgen de doelgroepen een muzikaal product dat inspirerend is om naar te luisteren en te kijken. Een mooi afgewerkte, aangeklede en expressief gebrachte presentatie zet aan om mee te musiceren.

Muzikaal enthousiasme

Jongeren beseffen dat het belangrijk is om met overtuiging te musiceren en te bewegen. Ze leren omgaan met eventuele schuchterheid, podiumvrees, angst om alleen te zingen ... Ze beseffen dat hun enthousiasme noodzakelijk is.

Muzikale beleving als middel

Het ervaren, denken, weten en doen van de leerling vormt het vertrekpunt waaraan de leraar de leeractiviteiten vastkoppelt. Emoties leren herkennen of uitdrukken, sociale vaardigheden ontwikkelen, de muzikale horizon verbreden, het kritisch leren omgaan met de auditieve omgeving, muziek als een expressievorm begrijpen, diverse media hanteren ... zijn enkele invalshoeken om aan het overkoepelende doel te werken: de leerling kansen bieden om zich breed te ontwikkelen en om muziek met anderen te delen.

Beleving als rode draad

Het spreekt voor zich dat de lessen muzikale opvoeding hier op en top doelessen zijn.

“Waar woorden tekort schieten spreekt de muziek.”

Hans Christian Andersen

3 Leerplandoelstellingen

De leerling

1

handelt kwaliteitsbewust bij vocaal en instrumentaal musiceren, ontwerpen en luisteren.

	<i>Doelstellingen</i>	<i>Inhoud</i>
1.1	voert een gevarieerd repertoire onder begeleiding uit	<ul style="list-style-type: none">- gevarieerd repertoire liederen voor leeftijdsgroep 0 tot 3 jaar kinder- en jongerenliederen liederen met 'klassieke' waarde liederen voor bejaarden - vocaal musiceren met aandacht voor: enthousiasme zanghouding ademhaling stemgebruik stemvolume tempo ritme articulatie taal dynamiek overtuigingskracht toonvastheid muzikale afwerking - instrumentaal musiceren begeleiding van (kinder)liederen creatief spel met aandacht voor: tempo ritme dynamiek speeltechniek muzikale afwerking - klassieke, grafische en andere notatie als hulpmiddel³

³ Zie pedagogische wenken

1.2	voert een gekend repertoire zelfstandig uit	<ul style="list-style-type: none"> - aandacht voor: toonovername toonvastheid tempo ritme dynamiek tekst maat beweging grafische weergave herhaling, variatie, contrast
1.3	voert zelfstandig een repertoire uit met behulp van luisterfragmenten	<ul style="list-style-type: none"> - aangeboden geluidsfragmenten: lied leren zingen via opname zingen van karaoke en soundmix
1.4	kiest liederen en spelvormen in functie van een thema	<ul style="list-style-type: none"> - zelfstandige keuze uit aanbod van: liederen versjes luisterfragmenten dansjes bodypercussion ...
1.5	gaat creatief om met een aangeleerd repertoire	<ul style="list-style-type: none"> - expressie via: beweging, woord, beeld, drama - begeleiding - spel met muziek
1.6	reflecteert en stuurt het eigen muzikaal handelen bij	<ul style="list-style-type: none"> - reflectie op: keuzecriteria eigen musiceren zelfstandig werk creativiteit - aandacht op één aspect zoals: expressie animatie inzet van spel en materiaal - via stappenplan zoals: reflectiemodel van Korthagen⁴ Gibbs STARR-methode tripelstagleren

⁴ Zie bijlage 6.1 voor de omschrijving van de reflectiemodellen

2**communiceert binnen een welomschreven muzikale opdracht.**

	<i>Doelstellingen</i>	<i>Inhoud</i>
2.1	communiceert aan de hand van muziek	<ul style="list-style-type: none">- communicatie met muziek- communicatie over muziek
2.2	ervaart de kracht van muziek	<ul style="list-style-type: none">- emotie- signaalfunctie- functioneel lied
2.3	durft zich expressief uiten met een mix van muzische talen	<ul style="list-style-type: none">- muziek- woord- beeld- beweging- drama- media
2.4	stelt zich empathisch op	<ul style="list-style-type: none">- respect- inleven- inspelen op de leefwereld- actieve betrokkenheid- interactie

3**werkt binnen een organisatie of team aan een welomschreven muzikale opdracht.**

	<i>Doelstellingen</i>	<i>Inhoud</i>
3.1	oriënteert zich op de muzikale opdracht	<ul style="list-style-type: none">- inleven in doelgroep- materiaal verzamelen- taakverdeling
3.2	bereidt de muzikale opdracht voor	<ul style="list-style-type: none">- voorstelling uitwerken- inoefenen- zin voor afwerking- samenwerking
3.3	voert de muzikale opdracht uit	<ul style="list-style-type: none">- inzet van expressie- communicatie- empathie
3.4	reflecteert en stuurt bij in functie van muzikaal groeiproces	<ul style="list-style-type: none">- proces- product- effect

	<i>Doelstellingen</i>	<i>Inhoud</i>
4.1	gebruikt zijn stem op een correcte manier	<ul style="list-style-type: none"> - aandacht voor: <ul style="list-style-type: none"> ademhaling stemhygiëne goed stemgebruik houding spreekstem zangstem stemintonatie – stemvolume ritme – tempo – articulatie toonovername – toonvastheid
4.2	kent de positieve werking van muziek	<ul style="list-style-type: none"> - plezier bij het samen musiceren - bewegingen op muziek: <ul style="list-style-type: none"> ritmiek (zit)dans lichaamsexpressie ... - ontspannings- en relaxatieoefeningen - herinneringen - taal en motorische ontwikkeling - emoties: <ul style="list-style-type: none"> verdriet afscheid feest nieuwe situatie ...
4.3	gaat zinvol om met slechthorenden	<ul style="list-style-type: none"> - duidelijke articulatie - duidelijke lichaamstaal - rustige omgeving

5**gebruikt muziek als ondersteuning bij (ped)agogisch handelen.**

	Doelstellingen	Inhoud
5.1	werkt muzikale opdrachten op een speelse manier uit	<ul style="list-style-type: none">- met gebruik van:<ul style="list-style-type: none">liederenbegeleidingenklanklandschappenluisterfragmentenwoorddramaspeltekeningbewegingdansbeeld ...- speels:<ul style="list-style-type: none">enthousiasmeexpressieauthenticiteit
5.2	heeft aandacht voor muzikale coaching	<ul style="list-style-type: none">- met zorg voor:<ul style="list-style-type: none">begintoon overnemenbegintoon opgeventempo aangeventempo houdentoonvast zingenstartsein gevenstopsein gevendynamiek aangeven

6**ervaart muziek en zang als emotionele meerwaarde.**

	<i>Doelstellingen</i>	<i>Inhoud</i>
6.1	ervaart de emotionele kracht van muziek in het dagelijks leven	<ul style="list-style-type: none">- functie: sfeerschepping goed gevoel- via: parameters in functie van sfeer genres
6.2	ervaart de emotionele kracht van muziek op belangrijke levensmomenten	<ul style="list-style-type: none">- geboorte, verjaardag, jubileum ...- afscheid en verdriet- aandacht voor: parameters in functie van sfeer stilte muzikaal karakter genres

7 bereidt zich voor op verder studeren of werken.

	Doelstellingen	Inhoud
7.1	kent en gebruikt muzikale en muzische spelvormen	<ul style="list-style-type: none"> - muzikale spelvormen: rond ademhaling beweging stemvorming gehoorvorming improvisatie toonhoogte dynamiek klankkleur ritme tempo vorm ... - muzische spelvormen: poppenspelversjes muzikaal verhaal schilderen op muziek ritmisch balspel dans ...
7.2	reflecteert op de eigen muzikale mogelijkheden en beperkingen in functie van latere beroepskeuze of studiekeuze	<ul style="list-style-type: none"> - mogelijkheden qua: ritme en tempo zang toonovername en toon houden beweging op muziek muzikale creativiteit - interesse voor: het kind de oudere mens

4 Pedagogische wenken

4.1 Handleiding bij dit leerplan

Het leerplan geeft leerdoelen aan om zinvol te werken binnen de richting Verzorging.

Bij het uitwerken van lessen, momenten van stage of projecten is het leerplan een richtlijn. De leraar kiest de werkvormen in functie van de doelen die hij nastreeft.

Bij het lezen van de ontwikkelingsdoelen is het proces dat de leerlingen doormaken belangrijk. Daarnaast is er ook aandacht voor het product.

De leerling ontwikkelt de competentie om zorg te verlenen vanuit een totaalvisie. Daarin is het emotioneel-affectieve aspect zeer belangrijk. Muziek heeft daar een primordiale plaats.

4.2 Didactische wenken

Verzorging

De doelen van muzikale opvoeding lopen parallel met die van Verzorging en zijn een logische verder zetting van de doelen Muzikale opvoeding in de tweede graad. Nauw overleg met de leraars die instaan voor het pakket Verzorging en die de stages coördineren en begeleiden is noodzakelijk. De leerlingen moeten de competenties verwerven aan het einde van de derde graad. In deze competenties komen de leerlijnen van de algemene doelen samen. De leerplandoelstellingen zijn in overeenstemming met het beroepsprofiel van de verzorgende.

Visie op leren

In de richting Verzorging staat volgende visie centraal: groei, leren in samenhang en het handelen centraal stellen. Het streefdoel is een optimale transfer van 'het geleerde en ingeoeffende op school' naar de praktijk tijdens de stages.

Competenties ontwikkelen

De leerlingen ontwikkelen de competenties om als zorgende muziek op een zinvolle manier te integreren.

Dit kan op verschillende manieren gebeuren:

- ✓ zingen van liederen uit de eigen leefwereld en uit die van de doelgroepen;
- ✓ instrumentaal musiceren voor eigen plezier en in functie van de doelgroepen;
- ✓ ontwerpen op eigen niveau en op die van de doelgroepen;
- ✓ gericht luisteren naar een breed aanbod van muziek;
- ✓ ...

Duurzaam leren

Leraar en leerlingen streven de doelen na met de focus op levenslang leren. De leraar creëert leerervaringen die in meerdere contexten aan bod komen. De leerlingen kunnen verworven kennis en inzichten overdragen. De leraar expliciteert deze transfer.

Kwaliteitsbewust

Kwaliteitsbewust handelen is de basis voor alle andere doelstellingen. De kennis, vaardigheden en attitudes die jongeren aanleren, passen ze toe bij andere doelstellingen en zetten ze in bij allerlei activiteiten op stage en daarbuiten.

Overleg

Uitwisseling van gedachten en ideeën met collega's uit het beroepsgericht gedeelte is zeer belangrijk. Flexibiliteit is belangrijk om in te spelen en aan te sluiten op projecten en activiteiten.

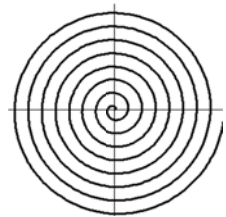
Het is de taak van de vakleraar om dit leerplan te concretiseren in een aangepaste didactiek en methodiek. Het jaarplan of jaarvorderingsplan is het ideale instrument om dit te realiseren. Bij het opstellen van een jaarplan krijgt de vakleraar dieper inzicht in de geest en de visie van het leerplan. Via lessen, projecten, thema's en opdrachten werken leerlingen stapsgewijze aan de doelen.

Groeilijnen

Leerlingen krijgen kansen om verder te groeien in de vaardigheden die al aangegeven werden in de eerste en tweede graad.

De groeilijnen daarbij zijn:

- 🕒 omgaan met geluid via klank naar muziek;
- 🕒 ontplooiing in experimenteren, musiceren en creëren;
- 🕒 ontplooiing van exploreren, waarnemen en luisteren;
- 🕒 ontwikkeling van de expressie;
- 🕒 een steeds gericht luistergedrag;
- 🕒 diepere reflectie op omgang met muziek;
- 🕒 een groei in de communicatie over en met muziek;
- 🕒 een groei van ik-gerichtheid naar sociale omgang.

Vakoverschrijdend project

Naast de stage zijn extra activiteiten in functie van de doelgroepen interessant. Zo werken leerlingen op een dynamische manier aan de doelen. De leraars bieden het lesmateriaal geïntegreerd aan, over de vakken heen én in functie van de voorziene activiteit. Via zelfstandig werk en coöperatief leren kunnen jongeren hun zin voor initiatief tonen. De leraar stimuleert hun creatieve mogelijkheden en biedt ze uitdagingen. Hij leert ze zichzelf uitdrukken in verschillende (muzische) talen en heeft oog voor proces en product.

Holistische visie

De holistische visie benadrukt dat lichamelijke, sociale, emotionele, psychische en religieuze aspecten elkaar wederkerig beïnvloeden.

Digitale media

De digitale media bieden een goede ondersteuning bij de les: computer met Audacity, presentatie met muziek, gebruik van filmpjes De ICT staat steeds in dienst van de leerling.

Samenwerkend leren

Om te evolueren naar samenwerkend of coöperatief leren zijn vijf basiskenmerken bepalend:

- positieve wederzijdse afhankelijkheid: leerlingen leren meer van en met elkaar als ze elkaar nodig hebben om een groepstaak te realiseren;
- individuele verantwoordelijkheid: ieder lid is verantwoordelijk voor een eigen inbreng aan de groepsopdracht;
- directe interactie: leerlingen overleggen in kleine groepjes met elkaar, wisselen ideeën en informatie uit, geven elkaar feedback, houden rekening met de initiatieven of aanwijzingen van groepsleden en moedigen elkaar aan;
- sociale vaardigheden: het kunnen luisteren naar de andere, om de beurt praten, anderen laten uitspreken, afspraken maken en naleven ... zijn bepalend voor het slagen van de samenwerking;

- emotionele veiligheid, aandacht voor het groepsproces: het zich geaccepteerd en gewaardeerd voelen is een belangrijk aspect bij elk leerproces dat gebaseerd is op samenwerking. Daarom wordt regelmatig gereflecteerd over het proces van de groepssamenwerking.

Zelfsturend leren Het leren verloopt efficiënter als leerlingen hun leerproces in eigen handen nemen en zelf hun leren kunnen sturen. Daardoor zijn ze intrinsiek gemotiveerd. Ze leren zelf informatie selecteren, verwerken en toepassen.

4.3 Taalbeleid

De leraar gebruikt de standaardtaal en correcte vaktermen. De taalvaardigheid van de leerlingen loopt sterk uiteen en verdient ondersteuning. Essentieel hierbij is dat het gaat over onderwijs op maat van elke leerling.

Taalbeleid stelt dat taal, leren en denken onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Taalgericht vakonderwijs is te omschrijven als *contextrijk* onderwijs, vol *interactie* en *taalsteun* met als doel het leerproces te optimaliseren.

Contextrijk Onder context verstaan we het verband waarin de nieuwe leerinhoud geplaatst wordt. Welke aanknopingspunten reiken we onze leerlingen aan? Welke verbanden laten we henzelf leggen? Wat is hun voorkennis? De leefwereld van de leerling, de actualiteit en het vak Verzorging zijn ideale uitgangspunten.

Interactie Leren is een interactief proces: kennis groeit doordat je er met anderen over communiceert. Leerlingen worden aangezet tot samenwerken, in duo's, in groepjes of klassikaal. De opdrachten dagen jongeren uit om in interactie te treden, bijvoorbeeld elkaar bevragen, informatie geven, spreken en schrijven. Hierbij is het belangrijk dat er ruimte wordt gegeven aan de leerling voor eigen inbreng.

Taalsteun Voor opdrachten gebruiken leraren een specifieke woordenschat die we *instructietaal* noemen. Hierbij gaat het vooral over werkwoorden die een bepaalde actie uitdrukken (luister, ontwerp, musiceer, illustreer, vergelijk, definieer, noteer, raadpleeg, situeer, verklaar ...). Om het doel van de opdracht te begrijpen, moet de betekenis van de gebruikte woorden duidelijk zijn. Dit kan door auditieve en visuele ondersteuning, herhalen met andere woorden, een voorbeeld geven ...

Enkele tips om leerlingen beter te laten volgen :

- ✓ eerst beleven, dan benoemen;
- ✓ een duidelijke lesopbouw;
- ✓ een overzichtelijke structuur in de cursus;
- ✓ inspirerende en motiverende instap;
- ✓ een duidelijke en heldere instructietaal;
- ✓ actieve werkvormen;
- ✓ leesbare en verstaanbare teksten;
- ✓ duidelijke begripsverklaring;
- ✓ auditieve en visuele ondersteuning;
- ✓ activering van de voorkennis van de leerling;
- ✓ maatregelen voor leerlingen met leerstoornissen;

- ✓ lijst met begripsverklaring (zie leerplan eerste graad);
- ✓ ...

4.4 Evaluatie en rapportering

Bij evaluatie staat de groei van de leerling centraal.
 Evaluatie vertrekt van een leerdoel.
 Evalueren is een permanente activiteit.
 Stel vast, schat in en stuur bij waar nodig.
 Betrek de leerling bij het evaluatieproces.

Mediatie

Mediatie is een doelgerichte tussenkomst om leerlingen te stimuleren zijn mogelijkheden beter aan te spreken en in te schakelen. Zo komen ze stapsgewijs tot zelfstandig leren en handelen. De leraar activeert hen om na te denken en hun gedachten te formuleren. Hij maakt hen bewust wat en hoe ze leren. Hij vertrekt vanuit het potentieel van elke leerling en differentieert. Op die manier krijgen leerlingen een binding met wat ze doen en groeit hun motivatie en hun gevoel van competentie.

Evalueren als element van leren

De leraar legt uit, demonstreert, stelt vragen geeft opdrachten, laat inoefenen, enz. Tijdens de instructie geeft de leraar ook de evaluatiecriteria en wijze van evalueren aan.

Evaluatie is een hulpmiddel om het leren te bevorderen.
 Ze brengt de inspanning van de leerling in kaart.

Ze geeft feedback aan de leerling en aan de leraar en stuurt het leerproces bij.

Evaluatie gebeurt als de leerling voldoende kansen heeft gekregen om kennis en inzicht te verwerven, om de beoogde vaardigheden te beheersen en om te groeien in de vooropgestelde attitudes.

Een goede beoordeling gebeurt regelmatig of **permanent** en moet voldoen aan criteria van doelmatigheid en billijkheid.

Doelmatig	Valide, betrouwbaar en efficiënt
Billijk	Objectief, doorzichtig, en volgens afgesproken normen

De **prestatie** van de leerling, de **vordering**, de geleverde **inspanning** en de **deelnamebereidheid** komen in aanmerking voor evaluatie.

Een score op prestatie of leerresultaat geeft een beeld van waar de leerling staat ten opzichte van de leerdoelen.

Een punt op vordering of leerrendement houdt rekening met de beginsituatie.

Evaluatie is een middel om tot betere impressie en expressie te komen. Ze meet creatieve processen en is daardoor sterk procesgericht. Ze stimuleert het zoeken naar eigen mogelijkheden. Productgerichte evaluatie kan ook, maar enkel in functie van het groeiproces van een leerling. Het ontwikkelingsdoel wordt best vooraf gecommuniceerd.

Mediatie en evaluatie helpen leerlingen bij hun leerautonomie. Dit gebeurt onder meer door leerlingen bewust te maken van *wat* en *hoe* ze leren, zowel in als buiten de school.

Doel	Wat toetsen we?
Evaluator	Wie toetst er?
Inhoud	Welke inhouden lenen zich?
Methode	Hoe en met welk soort opgave of opdracht toetsen we?
Meting	Wanneer meten we? Hoe peilen we de resultaten? Waar leggen we de cesuur?

Succeservaringen

Evalueren is een continu gebeuren en is meer dan punten geven.

De leraar verzamelt relevante informatie over de ontwikkeling van de leerling.

Dat kan via verschillende wegen: observatie, groepswerk, zelfreflectie, opdrachten, toetsen, enz.

De leraar beoordeelt de verzamelde gegevens en koppelt terug naar de leerling.

De leraar focust op het positieve en de leerlingen evolueren via succeservaringen. Door aan te sluiten bij de individuele kenmerken en achtergrond van leerlingen, wordt evaluatie ook eerlijker voor iedere leerling. Afwijken van gestandaardiseerde toetsing laat toe dat leerlingen op hun mogelijkheden worden beoordeeld en niet op hun tekorten. Feedback en ondersteuning sturen het lerende vermogen van de leerlingen vanuit een positieve bevestiging.

Evaluatie kan gebeuren via drie stappen:

- vaststellen;
- inschatten;
- bijsturen.

Vaststellen

De leraar evalueert regelmatig alle ontwikkelingsdoelen uit het leerplan. Hij meet hoe leerlingen evolueren.

De leraar evalueert diverse soorten doelen op *verschillende manieren*.

- ✓ *procesgerichte evaluatie* heeft aandacht voor de peiling van de vorderingen, strategieën, werkwijzen en attitudes.
- ✓ met *formatieve evaluatie* controleert de leraar de vooruitgang in het leerproces van de leerling en stuurt zijn eigen lesgeven bij.
- ✓ *productgerichte evaluatie* heeft aandacht voor de verwerkingsniveaus van *kennen, kunnen en zijn*.

Concrete voorbeelden:

- ✓ in welke mate spant hij zich in om tot betere prestaties te komen?
- ✓ in welke mate heeft hij zijn eigen werk leren evalueren?
- ✓ in welke mate boekt hij vooruitgang?
- ✓ in welke mate levert hij een bijdrage tot teamwork?

Inschatten

Het beoordelen van verzamelde gegevens is vrij complex. De leraar evalueert breed: hij schat de competenties op cognitief, emotioneel, affectief en fysisch vlak in. Aan de hand van deze gegevens ondersteunt hij de evolutie van de leerlingen. Hij ziet in elke leerling talenten en groeikansen.

Bijsturen

De positieve terugkoppeling van de vaststellingen in verband met het leerproces is erg belangrijk. Elke waardering zet de leerling verder op weg. Een bevestigende feedback geeft aan dat de leerling op de ingeslagen weg kan verder gaan. Wanneer een bijsturing gewenst is, moet dat ook worden geformuleerd.

Zelfevaluatie

Muzikale opvoeding moedigt leerlingen aan om zelf besluiten te trekken over hun verdere leren bij het musiceren. Ze krijgen een eigen verantwoordelijkheid voor het opvolgen en beoordelen van hun processen. Leerlingen krijgen ook kansen om elkaars prestaties te analyseren en te beoordelen. Zelfevaluatie, co-evaluatie en evaluatie door peers (= evalueren van leerlingen door medeleerlingen) zijn krachtige vormen van evaluatie.

Rapporteren

Rapporteren is een middel om te communiceren over de vorderingen en de ontwikkeling van de leerling. Communiceren houdt meer in dan informeren of meedelen. Het is ook uitnodigen tot reflectie en uitwisseling van informatie. In de klassenraden kan de leraar MO vanuit een andere invalshoek informatie geven over de leerlingen.

Een extra dimensie

Evaluatie van muzikale opvoeding heeft een extra artistieke dimensie.

De vaardigheden en attitudes spelen een grote rol en de component kennis is niet dominerend.

Het is een uitdaging om:

- ✓ het evalueren en het rapporteren van creatieve en artistieke uitingen in te passen binnen een schoolsysteem en daarbij recht te doen aan de eigenheid van de muzische dimensie.
- ✓ binnen de school of de scholengemeenschap te zoeken naar een goede en haalbare oplossing voor de evaluatie en de rapportering.

Voorbeelden Zie bijlage 6.2 voor enkele concreet uitgewerkte voorbeelden.

4.5 Inspirerende ideeën

4.5.1 Voor de doelgroep baby's en kinderen

Vocaal musiceren

- Liedbundel aanleggen
- Meezingen van gekende en populaire kinderen- en jongerenliederen
- Lieder en versjes met pedagogische waarde rond kleuren, tellen, dieren ...
- Animatie rond liederen: spelen met verhalen, gedichten, kringdansen, uitbeelden van liederen, samen tekenen en knutselen, slaapliedjes neuriën
- Spelen met woorden, zinnen, spreekwoorden, verhalen
- Lieder zingen met aandacht voor emotie en karakter, bijv. gebarenliedjes, een lied met 5 verschillende emoties zingen ...
- Spelen met liederen, versjes en teksten
- Speeltekst met brabbelwoorden in vraag- en antwoordstijl

Instrumentaal musiceren

- Verhaal opluisteren met instrumenten
- Creatief omgaan met instrumenten
- Bespelen van eenvoudige instrumenten
- Begeleiden van een lied

Ontwerpen

- Filmfragment zelf van klank en muziek voorzien
- Gemoedstoestanden verklanken
- Klankspel uitwerken rond een thema, inoefenen en evalueren
- Improvisaties met zelfgemaakte instrumenten

Muziek beluisteren

- Muziek beluisteren in functie van gevoelens
- Muziek beluisteren met kinderen
- Klank en muziek van een filmfragment analyseren
- Geschikte muziek uitzoeken voor snoezelruimte
- De kenmerken van een kinderstem onderzoeken

Bewegen

- Kinderdansen uitvoeren en aanleren
- Kinderliedjes uitvoeren met bewegingen
- Expressief (laten) bewegen op muziek
- Gebarenliedjes
- Bewegen met attributen (ritmiek): maskers, slingers, ballen, doeken, linten, hoepels ...
- Inzicht in de motorische ontwikkeling van een kind

Muzikale spelvormen, opdrachten

- Feesten muzikaal opluisteren: Kerst, Sint, Pasen, verjaardag, Halloween, carnaval, seizoenen, dierendag, moeder- en vaderdag, grootoudersfeest ...
- Organiseren van kinderfeestjes
- Kinderen animeren om instrumentaal te musiceren op eenvoudige instrumenten
- Muzikaal pak maken en laten spelen
- Musiceren met handpoppen en vingerpopjes
- Zelf instrumenten maken

4.5.2 Voor de doelgroep bejaarden

Vocaal musiceren

- Liedbundel aanleggen
- Meezingen van oude volksliederen en Vlaamse hits
- Bezoek aan de repetitie van een bejaardenkoor
- Karaoke (laten) uitvoeren
- Een snijdersbank zingen met behulp van tekeningen of zelfgemaakte foto's
- Lieder uit het hoofd (laten) zingen als geheugentraining
- Religieuze en streekgebonden liederen

Instrumentaal musiceren

- Lied ritmisch begeleiden

Ontwerpen

- Een jingle maken
- Nieuwe tekst op bestaande melodie (laten) maken
- Non-verbaal communiceren op/met muziek

Muziek beluisteren

- (Mond)schilderen op muziek
- Muziek beluisteren in functie van gevoelens
- Emoties verwoorden bij het beluisteren van muziek en transformeren
- Een zinvol en opbouwend gesprek hebben rond een zanger die niet in de smaak valt
- Een zinvol gesprek voeren rond muziekstijlen: opera, operetten ...
- Een zinvol gesprek voeren over muzikale voorkeuren van anderen

Bewegen

- Volksdansen, salondansen, zitdansen en rolstoeldansen uitvoeren en aanleren bewegingen
- Beleven hoe mensen met een beperking met muziek omgaan, bv laten leiden met de ogen dicht ...

Muzikale spelvormen, opdrachten

- Feesten muzikaal opluisteren: Kerst, Pasen, week van de derde leeftijd, verjaardag, jubileum, Mariamaand, Allerheiligen ...
- Opzoeken en zingen van de 'top 10'-liedertjes uit de jaren 1930-1950
- Radio-uitzending voor bejaarden maken
- Muziek zoeken voor een feestje
- Muzikaal pak maken en laten spelen
- Organiseren van een integratiefuif
- Programma's voor senioren bekijken
- Muzikale mogelijkheden en voorkeuren van anderen ontdekken
- Foto's van bejaarden met muzikale voorkeuren combineren
- Ziekte, dood, eenzaamheid als thema in verschillende kunstvormen
- Muzikale Bingo
- Soundlotto

5 Minimale materiële vereisten

De actuele muziekdidactiek stelt hoge eisen aan de uitrusting van het vaklokaal. In de klas zijn middelen aanwezig om de verschillende doelen van het leerplan te realiseren.

Vaklokaal

- ✓ voldoende ruimte om te musiceren en te bewegen;
- ✓ goede akoestiek;
- ✓ didactisch materiaal: bord, computer met internet, multimediateleprojector, boeken, muzieklexicon, cd's, dvd's, liedbundels, software ...

Apparatuur

Er is voldoende apparatuur aanwezig voor het afspelen van geluid en beeld, het opnemen en versterken van muziek.

Gevarieerd instrumentarium

Bij het werken met dit leerplan is een gevarieerd instrumentarium noodzakelijk. Er zijn voldoende instrumenten aanwezig om elke leerling instrumentaal te laten musiceren.

De instrumenten zijn een didactisch hulpmiddel voor leraar en leerling en vormen een combinatie van:

- ✓ ritme-instrumenten (slagwerk) zoals drumstel, djembé, cajon, conga's, bongo's, maracas, claves, koebel, agogo, woodblock, buistrommel, guiro, triangel, handtrom, beatriing, cabasa, samba-eitjes, regenmaker, cimbaal, tamboerijn, boomwhackers;
- ✓ melodie-instrumenten zoals Orff-instrumenten, snaarinstrumenten, blaasinstrumenten, tokkelinstrumenten;
- ✓ begeleidingsinstrumenten zoals piano, keyboard, (elektrische) gitaar.

6 Bijlagen

6.1 Reflectiemodellen

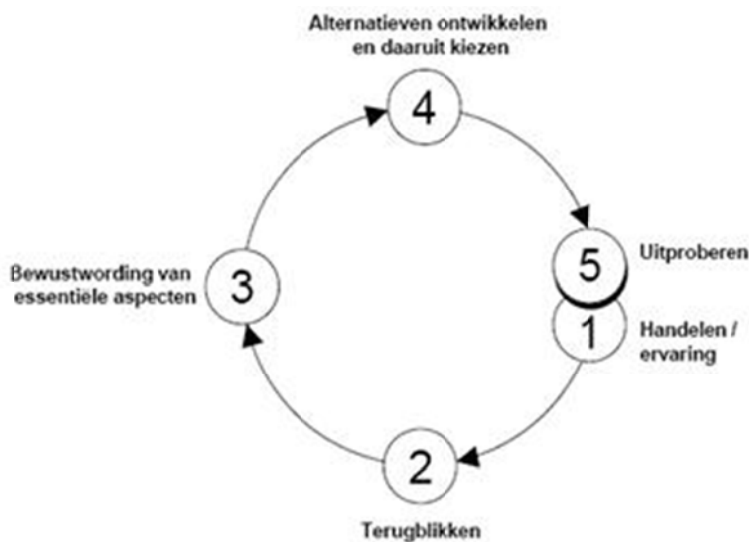
Reflectie is een essentieel hulpmiddel om te kunnen ontwikkelen. Het is een vermogen om bewust na te denken over ervaring, kennis, inzicht en houding, met als doel jezelf te verbeteren. Hieronder volgen enkele mogelijke modellen.

Reflectiemodel van Korthagen

De reflectiecirkel is een spiraalmodel: de laatste fase - het uitproberen van ontwikkelde alternatieven - vormt tevens de eerste fase van de volgende reflectieronde.

Bij dit model stelt de leerling zichzelf enkele vragen:

- Wat is er gebeurd?
- Wat vond ik daarin belangrijk?
- Tot welke voornemens of leerwensen leidt dat?
- Het uitproberen van de ontwikkelde alternatieven.

Reflectiemodel van Gibbs

Het reflectiemodel van Gibbs is een variatie op het model van Korthagen. Evalueren en analyseren zitten in het proces van reflecteren.

Beschrijving	wat is er gebeurd?
Gevoelens	wat denk en voel ik daarbij?
Evaluatie	wat ging er goed en wat ging er verkeerd?
Analyse	wat kan ik hiervan leren?
Conclusie	wat had ik anders kunnen doen?
Actieplan	wat neem ik mij voor?

STARR-methode

STARR geeft inzicht in de competenties waarover iemand beschikt en de manier waarop hij deze hanteert. Deze methode analyseert en beoordeelt concrete voorbeelden via:

Situatie wat is de situatie of context waarbinnen ik een taak of opdracht doe?

Taak welke taak of opdracht voer ik precies uit?

Actie wat heb ik concreet gezegd en gedaan?

Resultaat hoe was de reactie van de ander(en) en wat was het eindresultaat?

Reflectie hoe pak ik het volgende keer aan?

Tripelstagleren (Single, double and triple loop)

Triple loop leren is een reflectief leerproces dat bestaat uit drie stappen volgens drie standaardvragen.

Vraag 1: "Doe ik het goed?"

Vraag 2: "Doe ik het goede?"

Vraag 3: "Doe ik het om de goede reden(en)?"

Bij tripelstag leren bekijk je kritisch of je het goed doet en of je het goede doet en well in een steeds een bredere context, tot op het niveau van motivatie en zingeving. Hierbij zijn creativiteit, innoverend vermogen en inventiviteit belangrijke begrippen.

6.2 Voorbeelden van evaluatie

Voorbeeld 1

Mogelijke criteria bij de evaluatie van een muzikale opdracht in een team (doel 3)

<i>Omgangsvorm</i>	<i>Focus op</i>	0 -	1 ±	2 +	3 ++
Vorbereiding	<ul style="list-style-type: none">o inleving in doelgroepo materiaal verzameleno taakverdeling				
Uitwerking	<ul style="list-style-type: none">o voorstelling uitwerkeno inoefeneno zin voor afwerkingo samenwerking				
Voorstelling	<ul style="list-style-type: none">o inzet van expressieo communicatieo empathie				
Reflectie	<ul style="list-style-type: none">o proceso producto effecto creativiteito expressieo animatieo inzet spel en materiaal				

Voorbeeld 2

Gebruik van muziek als ondersteuning bij (ped)agogisch handelen					
	<i>Focus op</i>	0 -	1 ±	2 +	3 ++
Speels muzikale opdrachten uitwerken	<ul style="list-style-type: none"> ○ aansluiting bij opdracht ○ gebruik van muzische talen: woord, drama, spel, tekening, beweging, dans, beeld ○ speels ○ enthousiasme, expressie, authenticiteit 				
Muzikaal coachen	<ul style="list-style-type: none"> ○ tempo aangeven ○ tempo houden ○ bewegen op muziek ○ muziek grafisch weergeven ○ begintoon overnemen ○ begintoon opgeven ○ toonvast zingen ○ startsein geven ○ stopsein geven ○ dynamiek aangeven 				

Voorbeeld 3

Lied uitvoeren met behulp van een luisterfragment (zelfevaluatie)					
		0 -	1 ±	2 +	3 ++
Houding	<ul style="list-style-type: none"> ○ ik kijk het publiek aan ○ ik leef me in mijn rol in ○ ik neem een correcte houding aan 				
Taal	<ul style="list-style-type: none"> ○ ik spreek de woorden correct uit ○ ik spreek of zing luid en duidelijk ○ ik ken de tekst van buiten 				
Zang	<ul style="list-style-type: none"> ○ ik zing de melodie correct ○ ik volg het tempo ○ ik volg de dynamiek ○ ik zing toonvast ○ ik wil een mooi resultaat bereiken 				
Boodschap	<ul style="list-style-type: none"> ○ ik toon enthousiasme ○ ik durf expressief zijn ○ ik reageer gepast op het publiek 				

Voorbeeld 4

Beoordeling van attitudes door leerling en leraar

Leerling	Leraar	0	1	2	3
		Onvoldoende	Matig	Goed	Zeer goed
<i>Ik kan goed werken in groep (3.2)</i>					
<i>Ik durf me expressief te uiten met muziek, woord, beeld en dans (2.3)</i>					
<i>Ik toon respect voor de andere (2.4)</i>					
<i>Ik kan me inleven in de doelgroep (3.1)</i>					
<i>Ik kan inspelen op de leefwereld (2.4)</i>					
<i>Ik ben actief betrokken (2.4)</i>					
<i>Ik kan de ander(en) goed laten meedoen (2.4)</i>					
<i>Wat doe ik volgende keer zeker weer zo?</i>					
<i>Wat zou ik volgende keer anders doen?</i>					

6.3 Referentielijst

Handboeken

Educatieve uitgeverijen: www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2007p/1031uitgeverijen.htm

Tijdschriften

- *Kunstzone*, tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs. Berkel en Rondenrijs (NL): Stichting Kunstzone m.m.v. de VLS, Vereniging Leraren Schoolmuziek, www.kunstzone.nl.
- *Musik&Bildung*.Mainz (D): Schott Music. www.schott-music.com.
- *MusikundUnterricht*.Marschacht (D): Lugert Verlag. www.lugert-verlag.de.
- *m#o.nl*.Almelo (NL): VLS, Vereniging Leraren Schoolmuziek. www.muzeikenonderwijs.nl.
- *Artishock*, driemaandelijks tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs, een uitgave van Muzes. www.muzes.be.
- *De Pyramide*, muziekwijzer voor primair onderwijs, een uitgave van de Gehrevereniging. www.gehrelsmuziekeducatie.nl/pyramide.htm

Bruikbare boeken

- ALBERS, M., RIKHOF, R., *Muziek tussen school en school*. Haarlem, De Toorts, 2002.
- BAKKER, J., ZAAT, T., *Ding dong*. Born, Stichting ter bevordering van de muzikale vorming, 1997.
- BJORKVOLD, J., *De Muzische Mens. Een boek over het kind en het lied. Spelen en leren in alle levensfasen*. Rotterdam, Ad Donker, 1989.
- DELALANDE, F., *La musique est un jeu d'enfant*. Parijs, Buchet – Chastel, 1984.
- ELLIOT, D., *Music Matters. A New Philosophy of Music Education*. Oxford, Oxford University Press, 1995.
- EVELEIN, F., *Coöperatief leren in muziek*. Baarn, HB Uitgevers, 2007.
- EVELEIN, F., *Coöperatief leren in muziek 2*. Baarn, HB Uitgevers, 2009.
- FEUERSTEIN, R., RAND Y. en RYNDERS, J.E., *Laat me niet zoals ik ben. Een baanbrekende methode om de cognitieve en sociale ontwikkeling te stimuleren*, Rotterdam, Lemniscaat, 1988.
- GARDNER, H., *Soorten intelligentie. Meervoudige intelligenties voor de 21ste eeuw*, Amsterdam, Nieuwezijds, 2001.
- HAVERKORT, F., VAN DER LEI, R., NOORDAM, L., *Eigenwijs, liedbundel voor het basisonderwijs*. Born, Stichting ter bevordering van de muzikale vorming, 1999.
- HAVERKORT, F. VAN DER LEI, R., NOORDAM, L., *Kleuterwijs, liedbundel voor kinderen van 3-7 jaar*. Born, Stichting ter bevordering van de muzikale vorming, 2004.
- HERFS, J.(red.), *Muziek leren, Handboek voor het basis- en speciaal onderwijs*. Assen, VanGorcum, 2005.
- PORTMAN, R., SCHNEIDER, E., *Ontspannings- en concentratiespelen*. Katwijk aan zee, PantaRhei, 1998.
- REYBROUCK, M., *Van grijpen tot begrijpen. Cognitieve strategieën bij de omgang met muziek* (Cahiers voor Didactiek 13). Deurne, Wolters Plantyn, 2001.
- REYBROUCK, M., *Met open oren. Onderzoekend luisteren naar muziek* (Cahiers voor Didactiek 21). Mechelen, Plantyn, Servire, 2008.
- RIETVELD, I., *Wij maken muziek met peuters en kleuters*. Amsterdam, SWP, 2001.
- STORMS, G., *Muzikaal spelenboek*. Katwijk aan Zee, PantaRhei, 1986.

- STORMS, G., *Honderd nieuwe muziekspelen*. Katwijk aan Zee, PantaRhei, 1997.
- WIECHERS, H., *250 muziekactiviteiten voor kinderen van 0 tot 10 jaar*. Amsterdam, SWP, 2009.
- *Gedeeld Verdeeld. Eindrapport van de commissie onderwijs cultuur*. Brussel, Canoncultuurcel, 2008.
- *Verdieping Verbreding. Perspectieven voor inhoudelijke vernieuwing van het deeltijds kunstonderwijs*. Brussel, Vlaamse overheid, 2008.

Enkele bruikbare documenten

- Visietekst muzische vorming (www.vsko.be>niveauoverschrijdende visieteksten> muzische vorming).
- Visietekst muzikale opvoeding (VVKSO-Mededeling, M-VVKSO-2002-077).
- Vlaams Verbond van het Katholiek Basisonderwijs, Muzische opvoeding, algemeen deel, D/1999/0938/05.
- Vlaams Verbond van het Katholiek Basisonderwijs, Muzische opvoeding, deelleerplan muzikale opvoeding, D/1999/0938/09.
- Vlaams Verbond van het Katholiek Basisonderwijs, Praktijkboek bij het Leerplan Muzische Opvoeding, D/2003/0938/03.
- Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs, Leerplan Muzikale opvoeding eerste graad A-stroom, D/2009/7841/029.
- Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs, Servicedocument vakoverschrijdende eindtermen: <http://ond.vvksso-ict.com/vvksomainnieuw/voet/voet.htm>.

☞ Leerplannen van het VVKSO zijn het werk van leerplancommissies, waarin begeleiders, leraren en eventueel externe deskundigen samenwerken.

Op het voorliggende leerplan kunt u als leraar ook reageren en uw opmerkingen, zowel positief als negatief, aan de leerplancommissie meedelen via e-mail (leerplannen.vvksso@vsko.be).

Vergeet niet te vermelden over welk leerplan u schrijft: vak, studierichting, graad, nummer. Langs dezelfde weg kunt u zich ook aanmelden om lid te worden van een leerplancommissie. In beide gevallen zal de coördinatrice leerplannen zo snel mogelijk op uw schrijven reageren.
